

Ružička, Jozef

**Poznámky k referátu J. Bauera o vývine základných typov vety v
českom jazyku**

In: *Otázky slovanské syntaxe. II, Sborník symposia "Strukturní typy slovanské věty a jejich vývoj"*, Brno 20.-22.10.1966. Bauer, Jaroslav (editor).
Vyd. 1. Brno: Universita J.E. Purkyně, 1968, pp. 428-429

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/120109>

Access Date: 19. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

POZNÁMKY K REFERÁTU J. BAUERA O VÝVINE ZÁKLADNÝCH TYPOV VETY V ČESKOM JAZYKU*

1. Jednoduchá veta a jej gramatická stavba patrí k najstabilnejším zložkám syntaxe, konštatuje prof. Bauer, a predsa pozorujeme vo vývine každého jazyka zmeny aj v tejto stabilnej časti syntaxe. Rozsah týchto zmien vynikne najmä pri porovnávaní vývinu tejto zložky syntaxe v niekoľkých príbuzných jazykoch. Prof. Bauer formuloval svoje závery na základe podrobnej analýzy vývinu českého jazyka, ja sa pokúsím formulovať niekoľko poznámok na základe porovnania vývinu českej a slovenskej syntaxe. Pravda, slovenská syntax nie je preskúmaná tak podrobne ako česká, a preto sa moje poznámky nemôžu vyrovnáť celkovému pohľadu prof. Bauera, ale i tak môžu poslúžiť ako popud k ďalšiemu výskumu.

Pri svojej úvahe vychádzam z tézy, že v pozadí komplikovaných konštrukcií sú jednoduchšie konštrukcie (táto téza sa uplatňuje napr. aj vo fonológii). Preto pri pozorovaní jednoduchej vety sa treba upriamiť najmä na protiklad holej dvojčlennej a jednočlennej vety, a až potom prejsť k zložitejším útvarom.

2. Prof. Bauer konštatuje, že vo vývine češtiny jednočlenné vety boli v istom zmysle zatlačené dvojčlennými vetami, najmä že ustúpili také jednočlenné vety, v ktorých sa určitý agens vyjadroval datívom. To znamená, že ak sa mal vysloviť určitý agens deja, siahlo sa radšej k dvojčlennej vetnej forme. Aj v slovenčine badať tento smer vývinu, ako to dokazuje preferovania modálnych osobných slovies, napr. *mať, musieť*, ale v spisovnej slovenčine sa nedosiahol ten stupeň presunu od jednočlennej vety k dvojčlennej ako v češtine. V spisovnej slovenčine sú totiž aj dnes možné vety ako *bolo mu vybrať sa za vidna, treba nám poslúchnuť, nemožno mi to nelúbiť...*, teda jednočlenné vety s datívom určitého agensa (= *mu, nám, mi*).

3. Rozšírenie dvojčlennej vety na úkor jednočlennej vidí prof. Bauer aj v narastaní frekvencie viet so zámenným podmetom *to* na vyjadrenie neurčitého agensa („vobecne češtině je užití zájmena *to* skoro pravidlem“: *zabílo ho to, v kamnech [to] praskalo, na zámku strašilo...*). V slovenčine pozorujeme iba náznaky toho istého vývinu: v spisovnej slovenčine sa zámeno *to* používa takmer len výnimočne, istá frekvencia je v hovorových prejavoch.

4. Prof. Bauer si kladie aj otázku po príčine pozorovaného presunu a konštatuje, že odpoveď tu nebude ľahká. Žiada skúmať túto otázku naďalej vo všetkých slovanských jazykoch. Zdá sa, že bude treba vziať do úvahy nielen vnútorné predpoklady vývinu, ale aj isté všeobecné tendencie motivované azda zväčša zvonku.

* Viz *Slavia* 35, 1966, 357–364; v tomto zborníku str. 329 n. — Príspevek byl dodán předem písemně, ale nebyl přednesen. (*Pozn. red.*)

Za vnútoré predpoklady vývinu možno pokladať isté gramatické javy: napríklad na jednej strane nedostatok všeobecného osobného zámena (= nem. *man*, franc. *on*), na druhej strane rozvoj neosobného zvratného tvaru slovesného (= *robí sa*, *robilo sa*, *bude sa robiť*...). Tým sa posilnil protiklad medzi dvojčlennými a jednočlennými vetami, pretože sa utvoril jednoznačný morfológický prostriedok na vyjadrenie predikatívnych kategórií jednočlennej vety, a súčasne sa tým vyhranili aj prostriedky na vyjadrenie všeobecného agensa.

Ďalej treba vziať do úvahy aj všeobecnú tendenciu viac-menej motivovanú západoeurópskymi jazykmi, resp. ich gramatickou stavbou — že sa v nich preferuje dvojčlenná veta (jednočlennej vety v našom chápaní tu vlastne ani niet). Okrem iného dalo by sa to doložiť aj rozvojom pasíva, pasívnych viet v jednotlivých slovanských jazykoch (o tom však prof. Bauer nepíše): aj tu vidíme nerovnomerný vývin v jednotlivých slovanských jazykoch (napr. v slovenčine je zloženého pasíva a pasívnych viet vôbec menej ako v češtine, a nevyjadruje sa v nich agens).

5. Z porovnania slovenskej a českej syntaxe v bodoch, o ktorých píše prof. Bauer, vychodí predbežný záver, že slovenčina v celku (teda aj spisovná slovenčina) zachováva starší vývinový stav západoslovanský (tu možno spomenúť aj väčšiu mieru uvádzacích častíc v zisťovacích otázkach, napr.: *A či som vám o tom nehovoril?*) a že v češtine (azda vyjmúc východomoravské nárečia) sa naznačený vývin dostal oveľa ďalej: vznikli a rozšírili sa inovácie takmer zhodné s istými prvkami západoeurópskych jazykov. Tento prudší vývin jadra českej syntaxe je však v súlade s prudším vývinom ostatných rovín systému češtiny: na vysvetlenie tohto tempa a smeru vývinu však nestačí poukaz na okrajovú geografickú polohu českého jazyka v slovanskom svete, ani poukaz na silné kontakty s typologicky odlišnými jazykmi počas celého vývinu češtiny (hoci aj tieto fakty sú dôležité). Odpoveď je tu skutočne ťažká, lebo doterajšie výsledky historického a konfrontačného štúdia slovanských jazykov ešte nedovoľujú robiť ďalekosiahlejšie závery.